

NÉHÁNY SZÓ A MA URALKODÓ ESZMÉKRŐL

VÉGE A SZÉP OPTIMIZMUSNAK, amely a tizenkilencedik században eltöltötte a lelkeket: az optimizmusnak, mely minden emberben a korlátlan lehetőségek forrását látta; amely bízott az emberben, aki előre megállapított egyensúlyban előbbre viszi a világot a kultúra és civilizáció útján s akinek csupán a szabadság kell, hogy bebizonyítsa: az Isten képmására van teremtvé. Igaz, ennek az eszménynek uralma alatt elanyagiasodott a világ: s földhözragadottságunkban egyre nőtt már a háború előtt is a kétely, vajjon valóban a világok legjobbjában élünk-e. Lassan, de állandóan eltávolodtunk az eszméktől, melyekkel a 18. század örökségeként a 19. megindult. Az emberiség lelkiismerete megszólalt, vajjon az egyén felszabadításával nem feledkezett-e meg az emberről s ennek hatása alatt az állam egyre erősebben avatkozott bele a jövedelemelosztásba s a jövő nemzedékek kialakításába, a végrehajtó hatalom kezdte visszaszorítani a parlamentek hatalmát s a szabad verseny a nemzetközi és nemzeti életben, politikai s gazdasági téren egyaránt mindinkább tért vesztett. A háború kitörésekor már volt zendülés a szabadság királysága ellen, de az még nem vesztette volt el trónját.

Mily irányban fejlődött volna tovább ez a folyamat, ki annak a megmondhatója? De közelfekvő az a feltevés, hogy a háború csak hirtelen befejezéshez juttatott egy amúgy is elkerülhetetlen irányzatot, mikor az állami teljhatalom az élet-halálharc követelményeként egycsapásra úrrá lett mindeneken. S ha nem egy cselekedetében ki is ütközött hozzá nem értése, mégis mindenki meghajtotta fejét, mert azokban az időkben nem lehetett vita tárgya, hogy megszűnt az egyéniség s mindenki csak részecskéje a közös sorsból fakadó közösségnek. S az egyenlőség eszménye lépett a szabadságé helyébe.

S mikor négy év csodálatos s emberfeletti küzdelme után, melynek dicsőségéről nem szól elég örökkévaló ének, a túlélők visszatértek a túléltekhez, majdnem valamennyi európai társadalomban megindult a küzdelem azok között, akik végigszenveték a háborút, a fronton vagy itthon, s ama hagyományok között, melyeknek formái túléltek a viharokat, melyeknek azonban új tartalmat kívánt a háborúban megváltozott tömeglélek. Az államtól, mely mindent megkövetelt a küzdelem óráiban, most mindent megkövetelt a közvélemény. Természetes, hogy a legyőzött országokban, vagy azokban, amelyek úgy érezték, hogy megfosztották őket győzelmük gyümölcseitől,

még a hiábavaló vérveszteség keserű érzése is növelte a forradalmi érzést, még izzóbbá tette a követelést, hogy mások s főként másképpen vezessék az országot, mint addig, úgyhogy mindenkinek meglegyen a helye a napon, amint mindenki helyet kapott a szenvedések táborában.

Hozzájött az egyenlőség után való sóvárgáshoz az orosz bolsevizmus propagandája, mely egyszersmind megmutatta az ahhoz vezető utat, az erőszakot, mellyel meg lehet valósítani az állam totalizmusát s a terrort, amellyel azt fönn lehet tartani; mert csak ez küzdheti le az emberi önzést, mely még nemrégén ezerszínű virágok termőtalajának látszott, most pedig mindent elborító s elpusztító gonosz futóhomok. De míg az orosz primitív s önkényuralomhoz szokott társadalomban egy elenyésző, de elszánt kisebbség úrrá tudott lenni, mert az egyenlőséget hirdette, az európai civilizált országokban minden nemzet lelki alkatához híven más s más módon igyekezett alkalmazkodni a megváltozott tömegeszményhez s más eredménnyel is. Bár talán még korai eredményről szólni, mikor még minden forr, mikor az Egyesült Államokban most indult meg a küzdelem, amely nem egy európai országban ideiglenes nyugvópontra jutott; ha ugyan lehet eredményről beszélni, mikor az egyenlőség, melyet nem egy helyen látunk, egyenlőség a jogtalanságban s a szegényedésben s mikor a szabadság helyébe nem egyenlőség, hanem önkényuralom lépett.

NÉMELY ORSZÁG megtudta eddig vívni e küzdelmet anélkül, hogy megszokott életberendezéseitől, politikai vagy gazdasági rendszerétől meg kellett volna válnia. Az angol politika is mély változáson ment keresztül: a régi liberalizmus felőrlődött, s ami liberális eszme maradt, az nagyon messze van attól a gondolatvilágtól, mely egykor a whig politikát jellemezte. „Új zsarnokságról“ írt könyvet egy nagyrangú angol bíró, melyben ostromozza, hogy az angol parlament kerettörvények alkotásával egyre jobban fejleszti a végrehajtó hatalom rendeleti jogát s ezzel megteremti az állami beavatkozás fegyverét. A politikai opportunizmus, mely Angliában nem kormányzati, hanem nemzeti célszerűség, eltávozott minden doktrinér elgondolástól s az angol kormányok a társadalmi egyensúly kedvéért igénybe veszik a pénzpolitika, a vámpolitika, az intervenciós politika minden eszközét. Hogy emellett kormányzati formáját, a parlamentarizmust fenn tudta tartani, azt csupán annak a példás hazafiasságnak köszönheti, mely a veszély óráiban különféle ellentétes pártokat egy táborba tud olvasztani, úgy, hogy a koalíciók, melyek másutt a parlamentarizmus halálának ütegyengetői szoktak lenni, Angliában, amikor erre nemzeti szükség van, az egységes többségi párt erejét mutatják. Ezzel feleslegessé teszik a forradalmi átalakulást a formában — mely maga is lényeg, — bármennyire messzemenő is egyébként a politika tartalmának változása.

Az olasz nép a maga háború után való problémáját nem tudta így megoldani. Aki rövidebb a háború befejezése után Olaszországban járt, tudja, mily hiábavalónak s eredménytelennek tartották széles körök olasz szempontból a győzelmet. Ez nagyban fokozta azt az izgalmi állapotot, melyet az egyenlőségért való küzdelem ott is

felidézett. Néhány évvel később Olaszország a teljes bomlás képét mutatja: a parlamentnek sem többségi pártja, sem a veszély által összekovácsolt koalíciója nincs; a kormányok egyre gyorsabban váltakoznak s nincs egységes akarat és vezetés; a gyárakban a munkások tetteles uralma, a közszolgálatban a tökéletes fegyelmezetlenség, a pénzügyek ziláltságban, a külpolitikai tekintély romokban. Mussolini diktatúrája az olasz nemzetet megmenti. Elégedettség lakozik-e a lelkekben, elértnek érzik-e most politikai jogok árán, amit e jogokkal élni nem tudván, megteremteni nem tudtak, egységes organizmus lett-e az olasz nép, vagy csak vasabroncs által összetartott tömeg? Ki tudná ezt megmondani? De nem hinném, hogy akadhatna tárgyilagos ember, aki el ne ismerné, hogy az olasz nemzet önmarcangolásában elvesztette volna önmagát, ha nem jó a faszizmus diktatúrája, bár ez tán többtől fosztotta meg az olasz társadalmat, mint amennyiről egészséges, hazafias parlamentarizmus mellett, ugyanily eredmények kedvéért le kellett volna mondania.

Németország ma hasonlóképpen gyámság alá helyezett nép hazája. Tragikus tizennégy év után érkezett e nagy nemzet vissza a százötven év előtt való bürokratikus Obrigkeitsstaathoz, csak talán a sans-souci molnár nem bíznek oly feltétlenül a berlini bírakban, mint Nagy Frigyes korában. A háborús összeomlás látszólag maga alá temette az egész régi Németországot: a parlamenttől független kormányzás helyébe visszahatásképpen szélsőségesen demokratikus népképviselő lépett, mely már ifjúságában elaggott parlamentarizmusok nem egy bűnében élt. Első perctől fogva nem volt többségi pártja; világnézeti szempontból ellentétes pártok tudtak csak többséget alakítani, anélkül, hogy pártszempontok fölé tudtak volna emelkedni; így mindegyik párt kénytelen volt programjának sajátos részeit elejteni s kiélni magát a tisztviselői állások elfoglalásában s abban a napról-napra élő materializmusban, melyben gyakran nem feszélyeztek már a régi erkölcsök, melyet azonban életrevaló nemzetek még akkor sem viselhetnek el soká, ha az anyagi élet kielégítő. De a német koalíciós uralom ezt is csak félig-meddig s csak addig tudta párt-híveinek biztosítani, amíg a külső hitelek korlátlanul folytak Németországba. Mikor a külföldi hitelek megszűntek s a belső pénzügyi szervezet összeomlott, megszűnt az az eszköz is, mellyel még ideig-óráig az egységes többség s program nélkül tengődő parlament vezetni tudta a nemzetet; mikor a gazdasági bajok növekedésével már nem akadt koalíció sem, mely a felelősséget vállalta volna, Brüning megkezdte a rendeletekkel való kormányzást s evvel a diktatúrát. Azonban buknia kellett, mert a német nemzet széles rétegeiben úrrá lett az elkeseredés az állandó megaláztatások miatt, melyekben a versaillesi szerződés végrehajtói részesítették s melyekkel szemben az egymást követő német kormányok — bármely párthoz tartoztak is — nem léptek fel avval az eréllyel, melyet tőlük egyre növekedő mértékben a német nép megkövetelt. Erzberger és Rathenau meggyilkoltatása világosan mutatja azt a forrongást, melyben a német nemzeti érzés élt; a bekövetkezett gazdasági hanyatlás világosságánál nemcsak az anyagi lerongyolódás vált ijesztően láthatóvá, hanem

a nemzetközi tekintély elpusztulása is. E komplex okokból kellett diadalmaskodnia a német diktatúrának. Annyival is inkább volt ez lehetséges, mert a szabadság Németországban a tömegnek szívügye soha sem volt s az előretörő párt erőről tett tanúságot, — arról, hogy az állam osztó igazságát, melyre a tömegek a háború óta vágytak, valóra váltja. Kétségtelen, hogy amikor a vezért követik, a megálázások megtorlásának vágya a főhajtóerő, bár a vezértől fanatikus hittel várják az egyenlőség megvalósítását is. Valóra válnak-e a remények az ellenforradalmi szélsőségek salakjának lehullása után, az a jövő titka: de bizonyos, hogy a német nemzet sem tudta megoldani problémáit a parlamentarizmus uralmában.

II. Van-e szükségszerű összefüggés szabadság és demokrácia vagy egyenlőség és diktatúra között? A szegénység bizonyára a kötöttség felé visz, amint a jólét szabadságot követel s teremt: de vajjon az uralom formáira is ily kényszerű következményekkel jár-e a szabadság s az egyenlőség célja? Úgy hiszem, a mértéken múlik, amelyben a célt megvalósítani óhajtjuk. A következetesen az élet minden terén keresztülvitt egyenlőség ellenkezően az emberi természettel, csupán kíméletlen kényszerrel vihető keresztül. Ehhez népképviselőt hozzájárulását megszerezni a dolog természeténél fogva sohasem is volt és lesz lehetséges, legfeljebb pártfanatikusok gyülekezetét lehet képviselői látszattal egybegyűjteni. Ahol azonban az egyenlőség megvalósításában nem merev doktrínák alapján óhajtani; eljágni, hanem okkal-móddal, csak annyiban, amennyire ez a kívánatos társadalmi egyensúly érdekében szükséges, ott nem logikus követelmény a parlamentarizmus megszüntetése, legfeljebb esetleg tényleges szükségesség.

Sőt ellenkezőleg: éppen mert az egyenlőségre való törekvés s az azzal kapcsolatos állami beavatkozás az általános életszínvonal leszállítására vezet, éppen mert hozzá kell nyúlni a szabadsághoz, mely a lélek alapszövetéhez tartozik, hasznos, ha az az intézmény, mely a társadalmat az állammal szemben védi, vagyis a parlament zavartalanul működhetik. Ne felejtjük el, hogy aparlamentáris kormánybuktatás civilizált forradalom, a parlamenti választás civilizált polgárháború s hogy parlament nemlétében közelfekvő a veszély, hogy a társadalmak az erőszakosabb módozatokhoz térnek vissza. A parlament életképességéhez azonban szükséges, hogy hazafias és határozóképes legyen. Nagy megpróbáltatása a hazafiságnak az egyenlőségre való törekvés, mely a szerzett jogokat mibe sem veszi s a parlamentre hárul az a teher, hogy tagjainak a társadalmi béke, egy súlyos korszak leküzdése s részben az igazságosság érdekében le kell mondaniok saját és társadalmi rendjük némely jogairól. Még megnehezül a feladat azáltal, hogy nem könnyű mindig áttekinteni az államraison ingovány talaján, vajjon nem kormányérek húzódik-e meg a kívánt áldozatok mögött; a mindenkori kormányok ugyan mindig azonosítják megmaradásukat az államérdekkel, de a tárgyilagos történelem utóbb erről gyakran másképpen gondolkodik.

A diktatúra ténye többféle ok következménye lehet, szükségessége azonban mindig a nemzeti erkölcs megbetegedésének jele, a

társadalomnak valamely végszüksége, de nem valami önmagában jó. Az az újjászületett elmélet, mely a társadalom uralmával szembe állítja a külön kegyelemben felszentelt és megihletett charismatikus vezért, tudóját az uralkodás titkainak s ennek uralmát magasabbrendűnek tartja, mint az előbbi, nem állhat egyszersmindenkorra; vannak viszonyok, mikor az egyik szükséges, vagy a másik nélkülözhetetlen, de bizonyos, hogy a társadalom általában nem óhajtja uraivá tenni azokat, akik szolgálni hivatják. A mikor egy társadalom külső végveszély nélkül a diktatúrának meghódol, akkor vagy oly gyenge, hogy bitorlóknak vagy kalandoroknak áldozatul eshetett, vagy ösztönszerűen érzi, hogy oly kevésbé köti egybe hazafiasság, hogy elkerülendő a bekövetkező bomlást s pusztulást, inkább úrrá teszi maga felett azt, kit alkalmasnak vél, semhogy a bizonytalanságban veszélyeztesse nemzeti létét.

III. Magyarország később kezdte meg a szabadság uralmát s a háború kitöréséig kevésbé haladt az egyenlőség irányában, mint a nyugati államok. Mindamellett a folyamat nálunk is megindult volt az állam hatáskörének növelésével, a jövedelemelosztásba való erőteljesebb beavatkozással, számos tervvel, mely még hajótörést szenvedett az uralkodó eszméken, de mely mégis szimbolikus jelentőségű volt egy új gondolatvilág keletkezésére. Már Eötvös József megmondotta, hogy „ha az irány, melyben eddig haladtunk, ugyanaz marad, egyes korlátlan uralkodása leszen korunk minden politikai törekvéseinek szükséges eredménye“ s Gyulai Pál tisztán látta, hogy „a szabadság önmagának árt s új szolgaság, ha nem ismer határt“. De korokban őket meg nem értették; túlsokáig kellett a nemzetnek a szabadságért küzdenie, semhogy az ne maradt volna eszménye még akkor is, mikor a fejlődés már elfordult tőle. Az ugrás a háborús állami omnipotenciáig tehát Magyarországon még nagyobb volt, mint másutt, a jogok szünetelése s a kötött gazdálkodás egy arra lelkileg semmiképen elő nem készített társadalmat talált. A háborús lelkiállapot a háború befejeztével ezért természetesen szélsőségekbe vitt: az egyenlőségért való küzdelem forradalomba döntötte az országot, s csak a proletárdiktatúra nyitotta ki szemét, hogy a szabadság teljes megszűnése mit jelent a társadalomra nézve.

Ezért a kommunizmus bukása után a társadalom újra feleszmélt a parlamentnek ama hivatására, hogy őt megvédje az állammal szemben, de a formák visszaállítása nem a régi szellem visszaállítását jelentette. Ez a nemzet is nyíltan s gyakran doktrinér módon fordult a szabadság ellen s az egyenlőség lett eszménye. Mi is beléptünk a világfolyamatba, hiszen megcsonkításunk folytán a világszerte ható okok még kegyetlenebbül hatottak: a magyar nemzet most már utolérte a többi nép hasonló evolúcióját.

Azt a mindenkinek mindenki ellen való harcát, mely a rövid ellenforradalmi jelenségek után még az első nemzetgyűlésen is mutatkozott s mely a nemzet erejébe s józanságába vetett minden hit mellett is gyakran mély aggodalmat keltett minden hazafiban, Bethlen István kormánya szüntette meg. A nemzet újra érezte, hogy vezetője

van: a társadalmi bomlás tünetei megszűntek, helyreállott a bizalom a jövőbe, a gazdasági élet visszatért rendes medrébe, a parlamentarizmus föléledt. Hagyományos biztosítékok mellett tudta Bethlen István az új nemzeti követelménynek, az egyenlőségnek irányában vezetni a nemzetet, nem doktrinér elgondolások alapján, hanem a szükségességek felismerésével s a beavatkozással, ahol azt az élet megkövetelte. Egy igazságosabb történetírás meg fogja állapítani, mely eszközök voltak azok, amelyekkel az eredmény eléretett; hogy a parlament léte, hogy a nemzeti méltóság megőrzése, hogy a külföldi kölcsönök ebben döntő szerepet vittek, az már ma sem vitatható.

Azok az okok, melyek Olaszországban s Németországban elsősorban szükségessé tették a diktatúrát, nálunk nem forognak fenn. A parlamentarizmus lényegét, a többség uralmát nálunk, mióta Bethlen megteremtette az egységes pártot, nem fenyegette veszély; lehetséges, hogy a magyar parlamentarizmust — ha valami — az menti meg, hogy a választások nem voltak titkosak. A kormányok, melyek egységes és hazafias többségre támaszkodhatnak, teljhatalmúlag vezethetik az országot s ezenfelül megvan az a biztosítékuk, hogy a parlament segítségével mindenkor tudják, hogy a társadalmi túlfeszültség elkerülése okáért mily intézkedésre van szükség, illetőleg valamely tervük nem éppen a feszültség növelésére vezet-e. Ez a ma is még együttlévő többség nem egyszer tanújelét adta, hogy népszerűségének veszélyeztetésével is szolgálja a közérdeket. A magyar parlament nem állta útját az egyenlőség felé való fejlődésnek, másrészt túlzásoktól is tartózkodott; nem volt partikuláris érdekek elhatározásokat lehetetlenné tevő harcának színtere; bár lelkében nem egyszer nagy tusa dúlhott, mégis tisztességgel teljesítette hivatását, úgyhogy a kormányoknak minden intézkedésükben számolniok kellett vele, anélkül, hogy útját állta volna a kívánatos cselekedeteknek.

Éppen oly kevéssé hathat nálunk a diktatúra irányában a másik ok: a nemzeti tekintély kérdése. A kormányok az összeomlás óta e tekintetben lépésről-lépésre előbbre vitték a nemzet ügyét, ellentállottak külső és belső csábításoknak, melyek anyagi ellenszolgáltatásokkal akarták megvásárolni jogos reményeinket s elérték azt, hogy ennek a megsanyargatott kis nemzetnek igazában ott sem kételkednek már, ahol azt politikai okokból be nem vallják. S ha a nemzet ma világpolitikai konstellációk következtében jobban magára maradt, mint néhány évvel ezelőtt, ha némelyek nem is értenek egyet a külpolitikai vezetés némely cselekedetével, nemzeti méltóságában egy magyar ember sem lehet megbántva a kormányok külpolitikája által s a kormányoknak sem volt sohasem okuk akadályt látni a nemzet képviselőiben, mikor a nemzet méltóságát megóvták és gyarapították.

Ha nálunk is van a közvéleményben bizonyos mozgalom, mely egy magát minden szerzett jogon s minden lelkiismereti s véleménynyilvánítási szabadságon túltevő, ellenőrzés nélkül való kormányzatot akar, akkor annak az az oka, hogy a nagy elszegényedésben kirívóbbak a gazdasági erők egyenlőtlenségei s hogy az elszegényedés, bár általános, nem egyenlő ütemben sújtott mindenkit. Akik ennek ki-

egyenlítésére diktatúrát kívánnak, elfelejtik azt, hogy nincs a külföldi diktatúráknak egyetlen olyan, a polgári társadalmi renddel összeférő intézkedése, melyet, ha helyesnek találná, a magyar kormány át ne ültethetne a parlament közreműködésével a magyar talajba. A kétségtelenül növekedő társadalmi feszültség enyhítésére, amely a politikai tevékenységnek mindenkoron lényege, a kormánynak diktatúra nélkül is rendelkezésére áll minden jogpolitikai, pénzügyi s gazdaságpolitikai eszköz, hacsak elméleti aggályokkal meg nem köti önmaga kezét. Azok a kérdések, melyek a legnagyobb nyugtalanságot kel-
 tik: a mezőgazdaság katasztrofális helyzete, az elviselhetetlen adóz-
 tatás, a munkanélküliség, a diplomás ifjúság elhelyeztetlensége, a falvak területi expanziójának szükségessége s a többi kisebb jelentőségű prob-
 léma mind enyhíthetők, ha nem is küszöbölhetők ki teljesen a mai parla-
 mentáris rendszer mellett is, s ezzel bizonyára enyhülnének azok afeszült-
 ségek is, melyek e kérdések elintézetlenségének folyományai, mint a
 tisztviselők s a társadalom némely rétegének antagonizmusa. Ehhez
 csak céltudatos cselekvés kell s az a tudat, hogy csak az lehet igazán
 népszerű, aki népszerűtlen is mer adott esetben lenni.

Diktatúrára csak akkor lehetne szükség nálunk, ha kormánymulasz-
 tás folytán, mely a társadalmi feszültséget nem tudta idején enyhíteni, az
 egyenlőségre való törekvés oly szélsőséges mozgalommá válnék, mely
 szétszakítaná a társadalmat. Minden forradalom oka az oly kormányzás,
 mely hivatásának nem tudott megfelelni— a diktatúra forradalmáé is:
 a lázítás szele a semmibe vész, ha nem kaphat bele az elégedetlenség
 vitorlájába. A magyar társadalom bölcsen korlátozott szabadságá-
 val okosan élt; példásan tűri a sors viszontagságait; osztályérdekek
 félretételével halad mérsékeltén a nagyobb egyenlőség felé. Joggal
 várja ezért kormányától, hogy a neki átengedett hatalommal éljen
 a nemzet életébe vágó problémák megoldásában, hogy tudjon csele-
 kedni és sohasem fogja elismerhetni, hogy vezetői esetleges habozá-
 sáért őt lehessen okolni. Isten ugyan a chaosból teremtette a világot:
 de a nemzet vitális érdekei ellen volna megvárni a chaost, hogy abból
 azután új világot lehessen teremteni.

BÁRÓ KORNFIELD MÓRIC